

Сейдакматова А.Э.

**КЕНЖЕ МЕКТЕП КУРАГЫНДАГЫ
БАЛДАРДЫН ИНСАНДЫК КАЛЫПТАНУУСУНДА
КӨҢҮЛ БУРУУ ПРОЦЕССИНИН МААНИСИ**

Сейдакматова А.Э.

**ЗНАЧЕНИЕ ПРОЦЕССА ВНИМАНИЯ
В ФОРМИРОВАНИИ КАК ЛИЧНОСТИ ДЕТЕЙ
МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

A.E. Seidakmatova

**THE IMPORTANCE OF ATTENTION PROCESS
IN THE FORMATION OF CHILDREN AS A PERSON
PRIMARY SCHOOL AGE**

УДК: 159.9

Балдардын көңүл буруу процессин өнүктүрүп калыптандыруу, алардын инсан болуп калыптануусундагы негизги актуалдуу маселелерден болуп саналат. Кенже мектеп курагындагы балдардын көңүл буруу процессин өстүрүү үчүн бул процессин теориялык аныктамаларын жакшы өздөштүрүү зарыл. Алсак, баланын эрктүү жана эрксиз көңүл бурууларын теориялык жактан билбей туруп, анын туруктуу, эрктүү көңүл буруусун калыптандыра албайбыз. Көңүл буруунун касиеттери болгон көңүл буруунун топтоштурулушун, көңүл буруунун көлөмүн, көңүл буруунун туруктуулугун, көңүл буруунун оодарылышын, көңүл буруунун тандалмалуулугун талдап кароо менен аларды практикада кандайча калыптандыруу жолдорун атоктолдук. Көңүл буруунун белгиленген түрлөрү жана касиеттери кенже мектеп жашында окуу жана оюн иш-аракет процесстеринде пайда болуп калыптанат. Ошондуктан, мугалимдер, чоң адамдар балдардын көңүл буруу процессин өстүрүп, калыптандырууда алардын жекече психологиялык өзгөчөлүктөрүнө жана жаш курак өзгөчөлүктөрүнө басым жасоолору зарыл.

Негизги сөздөр: көңүл буруу, көңүл буруунун түрлөрү, көңүл буруунун касиеттери, эрксиз көңүл буруу, эрктүү көңүл буруу, көңүл буруунун топтоштурулушу, көңүл буруунун көлөмү, көңүл буруунун туруктуулугу, көңүл буруунун оодарылышы, көңүл буруунун тандалмалуулугу.

Формирование процесса внимания у детей в становлении их как личности является одной из актуальных проблем. Для развития внимания у детей младшего школьного возраста необходимо, чтобы они хорошо усвоили теоретические определения этого процесса. Например, не зная теорию о произвольном и произвольном внимании, мы не можем формировать у них постоянное произвольное внимание. В данной статье рассматриваются группировка, формы, постоянство, переключение, выборочность внимания и их применение на практике. Виды внимания и их свойства зарождаются и формируются у детей школьного возраста в процессе игровых действий. Поэтому учи-

теля и взрослые в развитии процесса внимания основной акцент должны делать на индивидуальные, психологические и возрастные особенности детей. Основные понятия: внимание, виды внимания, свойства внимания, непроизвольное внимание, произвольное внимание, группировка внимания, формы внимания, устойчивость внимания, переключение внимания.

Ключевые слова: внимание, виды внимания, свойства внимания, непроизвольное внимание, произвольное внимание, группировка внимания, формы внимания, устойчивость внимания, переключение внимания.

Promoting children's development is a key figure process and in creating relevant questions. It is a good development to promote primary school children in the process of a draw attention theoretical definition of this process. For example, without knowing his permanent form consciously directed to the center of attention focused on the child should be free and mandatory, theoretically. The properties of attention has been in practice looking for ways to analyze the sample focused on the whole pay attention to the amount of attention, attention has shifted to the strengthening of stability, attention, focused attention of choice to shape. Types and properties is formed of elementary school age to pay attention to the reading process and the action of the game. That's why teachers and old people should be pay attention of formation and their individual psychological and children of age features process.

Key words: attention, kinds of attention, the types of attention, the value of attention, forced attention, free attention, selection attention, level of attention, move attention.

Окуучунун сабакка көңүл буруусу анын билимин байытып, инсандык сапаттарын калыптаныра т. Көңүл буруу баланын жаш курагына байланыштуу ар кандай денгээлде пайда болуп калыптанат. Мектепке жаңы келген окуучуда эрксиз көңүл буруу басымдуу, анткени аны бардык жаңы нерселер кызыктырат. Окуучу өзүнүн көңүл буруусун белгилүү бир объектиге топтоо мүмкүнчүлүгүнө ээ эмес, мындай

өзгөчөлүк балага сырттан таасир эткен дүүлүктүргүчтүн күк менен түшүндүрөт. Окуучу акырындык менен кызыктуу объектиге өзүнүн көңүл буруусун багыттоого көнүгөт. Көңүл буруунун эрктүүлүгү, туруктуулугу окуучунун жөндөмдүүлүгүн, таанып билүү процесстеринин өнүгүүсү үчүн зарыл шарт катары каралат. эгер жөндөмдүү окуучунун көңүл буруусу калыптанбаса билимдердин системасын толук өздөштүрө алат.

Эрктүү көңүл буруу кенже мектеп окуучунун тигил же бул милдетин чечүүгө багытталган максаттуу аракетин болуп саналат.

Алдыңкы мугалимдердин иш тажрыйбасы көрсөткөндөй, эрктүү көңүл буруунун калыптанышында окуучунун аракеттерин уюштуруу маанилүү. 1-класстын окуучуларында эрктүү көңүл буруу туруксуз болсо, 2-3-класста көңүл буруу туруктуу мүнөзгө өтө баштайт.

1-3-класстын окуучуларына эрктүү көңүл буруунун активдүүлүгү мүнөздүү. Көңүл буруунун жөнгө салынышында окуучуларда кызыгуунун таанып билүүчү мүнөзү, окуу аракеттеринин эрктүү түрдө багытталышы маанилүү.

Эрктүү көңүл буруунун жогорку баскычы катары окуучунун койгон максатын, анын башкара билүүсү каралып, анын өнүгүүсү чоңдордун койгон талабын жана өзү белгилеген максатты аткаруунун негизинде өтөт.

Эрктүү көңүл буруунун өнүгүүсү кенже мектеп окуучусунун билимдерди өздөштүрүүсү окууга болгон жоопкерчилиги менен мүнөздөлөт. Окуучулар окууга болгон жоопкерчиликтин негизинде өзүнө кызыктуу, кызыктуу эмес тапшырманы ынтаа коюп аткарышат. Ошондуктан, окуучулардын жоопкерчилик сезимин тарбиялоо маанилүү.

Көңүл буруу окуу иш-аракетинде өзгөчө мааниге ээ. Анткени, көңүл буруу окуу материалын кабыл алып өздөштүрүүнү камсыз кылат.

Мектептеги окуу көңүл буруунун касиеттеринин өнүгүүсүнө шарт түзөт. Кенже мектеп окуучусунун көңүл буруусунун көлөмү, бөлүштүрүлүшү чоң кишилердикине караганда начар.

Биринчи класстын окуучусунун көңүл буруусу 2-3 объектини бөлүп кароо менен чектелет. Психологиялык изилдөөлөрдө белгилегендей, окуучуларда көңүл бурууну бөлүштүрүүнү тарбиялоодо объектини бир нече ирет кайталап көрсөтүү менен бирге милдеттерди белгилей билүү маанилүү.

Айрыкча 1-класстын окуучусу бир эле убакытта

эки-үч объектиге көңүл бурууну бөлүштүрүүдө кыйналандыгы байкалат. Мисалы, эсеп чыгарып жаткан бала ынтаасын иштеп жаткан сандарга багыттап, аны кайра текшерүү жолуна көңүл бурууну бөлүштүрө албай калат. Көңүл бурууну бөлүштүрүүнүн жетишсиздиги окуучу муун боюнча окуган сөздүн маанисин түшүнбөй өзүнүн ынтаасын китеп окуганга багыттагандыгы менен мүнөздөлөт.

Н.Ф. Добрынин эксперименталдык изилдөөнүн негизинде 3-класстын окуучулары бир эле убакта жазуу ишинин мазмунуна, тазалыгына, туура жазууга көңүл бурууну бөлүштүрө алат деп белгилеген.

Психолог А.Д. Левитов окуу материалын өздөштүрүүнү көңүл буруунун топтолушу менен байланыштырып изилдеген. Ал көңүл буруунун топтолушун жана узактыгын мугалимдин окуу иштерин уюштура билүүсү менен байланыштуу деп көрсөткөн.

Окуучуларда көңүл буруунун топтолушу менен бирге объектинин маанилүү, сапаттуу өзгөчөлүктөрүнө назар салбагандыгы байкалат. Бул алардын ойлоосунун өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрөт. Балдардын аң-сезиминде пайда болгон образдар, элестөөлөр күчтүү тынчсызданууну пайда кылып, ойлоо иш-аракеттерине тоскоолдук кылат.

Кенже мектеп окуучусунун көңүл буруусун тигил же бул объектиге багыттоого болот. Бирок аны көпкө чейин камсыз кылуу кыйын. Мындай учурда көңүл буруунун туруксуздугу басымдуулук кылат. Көңүл буруунун туруксуздугу окуу материалынын түшүнүксүздүгү, мугалимдин негизги маанилүү объектини бөлүп бере албагандыгы, окуучунун тез алаксыгандыгы, нерв системасынын касиеттери менен туура уюштуруу негизги мааниге ээ.

Көңүл буруунун эрктүүлүгү, анын касиеттери окуу процессинде калыптанат. Көңүл буруунун өнүгүүсү мугалимдин окуу процессин уюштуруусуна байланыштуу өтөт.

Мугалимдин иш тажрыйбаларын жыйынтыктоонун негизинде Н.Ф. Добрынин окуучулардын көңүл буруусу окуу материалынын өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу пайда болот деген ойду белгилеген. Окуучулардын көңүл буруусун уюштурганда алар кызыксыз, татаал окуу материалын өздөштүрүүгө умтулушат. Бирок окуунун натыйжасы окуучунун аткаруу мүмкүнчүлүктөрүнө жараша өтөт.

Көңүл буруу окуучулардын эмоциясы жана сезими менен тыгыз байланышкан. Окуучуларда күч-

түү тынчсызданууну пайда кылган окуялар ж.б. нерселердин баары көңүл бурууну талап кылат. Мындай учурда мугалимдин сабак учурунда окуучулардын көңүл буруусун багыттап калыптандыруусу маанилүү.

Кенже мектеп окуучулары мугалимдин кызык аңгемесин узак убакытка чейин ынтаа коюп угууга жөндөмдүү. Мугалимдин сабак учурунда пайдаланган ар түрдүү ыкмалары: ынандыруу, кызыктыруу, мотивдин белгилениши ж.б. окуучулардын көңүл буруусуна таасир этип, окууга керектөөнү, окуу материалын өздөштүрүүнү камсыз кылат. Айрыкча чыгармачылык иш-аракеттерде окуучулар ынталуу болушат. Анткени ой, сезим жана эрк бирдиктүү өтөт.

2-3-класстагы мектеп окуучулары башка объектиге алаксыбай кичине көлөмдөгү сочинениени чыгармачылык менен жазышат, сүрөт боюнча аңгеме түзүшөт. Маселе чыгаруунун жаңы жолун издешип, эске сактап элестетүүнүн негизинде жаңы сүрөттөрдү тартышат, мындай аракеттер көңүл буруунун туруктуулугун мүнөздөйт.

Кээ бир окуучуларда көңүл буруу туруксуз болсо, окуучулардын айрымдарында эмоционалдуулук байкалса, башкаларында туруктуулук, эрктүүлүк, көңүл буруунун аң-сезимдүү топтолушу өтөт. Көңүл буруу аздыр-көптүр акыл эмгегинин калыптанышын алып көрсөтөт. Демек, мугалимдин окуу иштерин багыттап жөнгө салышы окуучунун ынталуулугун пайда кылат. Окуучуларда сабак учурунда ынталуулуктун төмөнкү абалдарын: чыныгы ынтаалуулук, ынтаасы жоктой көрүнүш, ынтаалуу болуп көрүнүш жана чыныгы ыклассыздык байкалат.

Окуучунун сабактагы чыныгы ынтаалуулугу, анын сабактын башталышында сабакка болгон даярдыгынан, бүтүндөй сабактын жүрүшүндө акыл активдүүлүгүнөн, алаксыткан дүүлүктүргүчтөрдү жеке билүүдөн, кызыгуусунан, мугалимге берген суроолорунан, башка окуучулардын жообун толуктап, кошумчалап турганынан көрүнөт. Окуучунун иш учурундагы турпаты жана иш-аракеттери, ишке назар салуусу ынтаалуулугун мүнөздөөчү белгилер болот.

Сабак учурунда чыныгы ынтаалуулук менен катар ынтаасыздыкка окшошпогондук байкалат. Бул ынтаалуулуктун сырткы белгилерин мүнөздөйт.

И.В.Страхов белгилегендей, «кээде окуучулардын сабактагы сырткы активдүүлүгү ишенимсиздик, уяңдык сыяктуу мүнөздүн өзгөчөлүктөрү менен тормоздолот».

Бул меланхолик жана флегматик темпераментиндеги балдарда көбүрөөк болот. Мындай балдар мугалим сураганда жооп берет. Бирок өздөрүнүн каалоосу боюнча кол көтөрбөйт. Пассивдүү, көңүл кош болушат. Чындыгында бул ынтаасыздык болуп көрүнөт, алар сабактын жүрүшүндө ишкер, окууга назар салышат. Эгер мугалим аларды сураса, берилген суроого даярдык менен жооп беришет. Алардын иш-аракеттери продуктивдүү мүнөзгө ээ.

Сангвиник темпераментиндеги балдрага ынтаасыздыкка окшогондук ашкере активдүүлүктөн байкалат. Окуучу бир эле убакытта көптөгөн иштерди аткарат. Ал кыймылдуу, турпатын тез алмаштырат, жолдоштору менен сүйлөшөт, китепти окуйт, өзүнүн оюн айтат, аракетин дайыма өзгөрүп турат. Бирок мугалимдин суроосуна так, туура жооп берет. Анын берген жооптору класс менен бирге иштегенин мүнөздөйт. Мындай окуучулардын көңүл буруусун тарбиялоо сабак учурунда жүрүм-турумдун токтоолугун, сабактын мазмунуна назар салууну тарбиялоо менен байланышкан.

Айрым окуучуларда ынтаалуулукка окшогондук байкалат. Анын өзгөчөлүктөрү – окуучунун иш абалын көңүл буруусунун сырткы формасына шайкеш келбегендиги. Окуучу ынтаа койгондой болуп көрүнгөнү менен мугалимдин суроосуна жооп бере албайт (ал билбегендиктен эмес, класстын шишине катышпагандыктан). Окуучунун көңүл бурбагандыгынын ар кандай себептери болот. Айрым бир окуучулардын ойлонбой жалкоолонгону, башкалардай окууга жооптуу мамиленин жоктугу ж.б.

Негизинен окуучуларда чыныгы ынтаасыздык болот. Мындай балдарда сабакта активдүү иштөөгө алгачкы даярдыктын жоктугу, алар дайыма негизги иштен алагды болушат. Турпаты жана кыймылы алардын ынтаасыздыгын көрсөтөт. Ишти аткарууда көп сандагы ката кетирүү жана иштин натыйжасынын начардыгы ынтаасыздыктын негизги көрсөткүчү.

Акыркы жылдарда педагогикалык психологияда П.Я. Гальпериндин теориялык көз карашы башталгыч класстын практикасында текшерилген. Анда көңүл буруунун психологиялык мазмунун болуп кыска автоматташкан аракеттердин акыл аракеттеринде контролдошу, айрыкча кенже мектеп курагында окууда жаңы иш-аракеттерде калыптанышы аныкталган.

П.Я. Гальпериндин изилдөөлөрүндө көрсөткөн-

дөй, көңүл буруунун окуу процессинде окуучунун өзүн текшерүү формасында калыптанышы, мугалимдин окуу иш-аракеттерин туура уюштура билүүсүнө жана ынтаалуулуктун инсандык сапаттары катары түзүлүшүнө байланыштуу болот.

Көңүл буруунун белгиленген түрлөрү жана касиеттери кенже мектеп жашында окуу процессинде пайда болуп калыптана баштайт. Эң алгач 1-класстын окуучуларында өздөрүн кызыктырган объектиге карата эрксиз көңүл буруу пайда болот. Мектептеги окуу зарыл керектүү объектиге көңүл бурууну, аракеттерди контролдоону талап кылат. Мунун натыйжасында 2-3-класстын окуучуларында эрктүү көңүл буруу калыптана баштайт.

Окуу ишинин так уюштурулушу, бир эле убакта бир нече аракеттердин аткарылышы эрктүү көңүл буруунун калыптанышына шарт түзөт. Бала эрктүү

көңүл буруунун калыптанышында жолдошторунун иштерин, мамилесин көзөмөлдөөгө көнүгөт.

Ошентип, окуу процессинде окуу материалын туура кабыл алууну уюштуруу, аны түшүнө билүүсүн камсыз кылуу, сабакта ар түрдүү ыкмаларды пайдалана билүү эрктүү көңүл бурууну калыптандырууну каражаты болуп эсептелет.

Адабияттар:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М., 1968.
2. Джумалиева Ж.М. Жаш курак психологиясы. - Б., 1999.
3. Кудабоева Г.Б., Ажибаева А.Ж. Педагогикалык психология. - Б., 2001.
4. Кудабоева Г.Б. Жалпы психология. - Б., 2011.
5. Эльконин Д.Б. Детская психология. - М., 2004.
6. Мухина Р.С. Возрастная психология. - М., 2003.